

Ayuntamiento de A Coruña
Concello da Coruña

Coral Polifónica El Eco

A súa historia

Coral Polifónica El Eco (1882-2022). 140 aniversario

Alberto Cancela Montes

Os Orfeóns en Galicia

A ORIXE

O orfeonismo foi un movemento coral de carácter *amateur* e eminentemente masculino, aínda que puntualmente tamén existiron orfeóns femininos. A orixe desta corrente situámola en países coma Reino Unido, Alemaña, Suíza ou Francia ao longo do século XIX, e aparece asociado a fins educativos e moralizadores destinado á clase obreira.

En España estendeuse por todo o territorio, instalándose de forma pioneira en Cataluña a mediados do século XIX e por influencia francesa, de feito a propia palabra «orfeón» provén do francés. A figura máis importante foi Josep Anselm Clavé, músico catalán, polifacético e considerado o pai deste movemento a nivel nacional.

Josep Anselm Clavé (1824-1874). *Nostres Cantaires*, nº2, 1932.

No caso de Galicia, o orfeonismo tivo un forte impacto na sociedade media urbana, converténdose nun dos maiores motores de difusión musical e acadando unha ampla popularidade, en gran medida debido a que pola dirección destas corais pasaron as figuras máis representativas da música galega. Ademais, moitas das obras máis relevantes desta época foron concibidas no entorno destas agrupacións: *Alborada gallega*, *Un adiós a mariquiña*, *Negra sombra* ou o propio *Himno galego*.

As primeiras sociedades corais galegas datan da década de 1860, porén, o auxo orfeonístico galego iníciase nos albores da Restauración Borbónica (1874). O orfeonismo invadiu practicamente toda Galicia, así é que entre 1862 e 1939 organizáronse 162 sociedades corais. Á súa vez o modelo galego tamén serviu para xerar influencia e impulsar a organización coral noutras rexións.

Unha das cidades máis activas na creación coral, e que aínda hoxe arrostra unha importante presenza, foi A Coruña. En 1864 organízase nesta cidade a Sociedad Fraternidad Juvenil, dirixida por Teobaldo Ruiz -músico de orixe catalá- e por Pascual Veiga. Sucesivamente vanse organizando un maior número de orfeóns, entre os que podemos destacar o Orfeón do Liceo Brigantino (1877), Orfeón Coruñés (1878), Orfeón La Aurora (1905), Orfeón Infantil Coros Gallegos (1905) ou Orfeón Nova Galicia (1919).

Coral Polifónica El Eco (1882-2022). 140 aniversario.

OS ANOS DOURADOS (1882-1893)

Pascual Veiga Iglesias foi un dos maiores dinamizadores da vida musical coruñesa da segunda metade do século XIX. Concretamente no ámbito do orfeonismo foi coñecido e recoñecido como o «Clavé galego», por ser considerado o precursor deste tipo de agrupacións. Veiga pasou pola dirección do Orfeón Fraternidad Juvenil, Orfeón do Liceo Brigantino e tamén fundou o Orfeón Coruñés, pioneira sociedade galega que naceu coa única actividade do canto coral. Precisamente dese mesmo xeito decide crear a comezos de 1882 un novo orfeón titulado El Eco.

Grazas á popularidade que obtivera como director ao longo dos anos precedentes, esta nova coral non tarda en acadar recoñecemento e proxección.

A máis inmediata tarefa na que se ve inmerso o Orfeón El Eco será a participación en certames musicais. Durante a primeira década da coral preséntanse a 9 concursos, logrando en seis deles o primeiro premio.

Estandarte 1º premio do certame *O Galiciano* de Pontevedra.

«O Galiciano. Pontevedra, 1886».

10-VIII-1886.

La Voz de Galicia. 15-VI-1886, p. 2

Estandarte de seda e ouro, ofrecido por varios entusiastas d'esta capital o Orfeón que millor execute e interprete a «Alborada» por Varela Silvari.

Administración Municipal

Pero si hai unha época dourada na historia de El Eco e que se considera un fito importante, non só para esta coral senón tamén para a música galega en xeral, foi a partir de 1887 e xa con José Castro *Chané* na dirección. Ese ano presentáronse ao certame organizado por *El gran pensamiento* de Madrid, que tivo lugar nos xardíns do Retiro. Ao concurso asistiron, ademais de El Eco, a Sociedade Coral de Bilbao e o Orfeón de San Sebastián. O xurado concedeulle a medalla de ouro aos coruñeses.

Despois deste éxito sen precedentes e, co impulso que outorga a vitoria, un ano máis tarde participaron no certame musical da Exposición Universal que tivo lugar en Barcelona. E de novo El Eco alzouse co primeiro premio fronte a sete sociedades catalás, francesas e belgas.

E en 1889, como cumio destes axitados anos, viaxan á Exposición Universal de París, ao igual que o Orfeón Coruñés nº 4 de Pascual Veiga. A participación de El Eco neste evento circunscríbese á realización de dous concertos no teatro Cirque d'Hiver e unha recepción no concello parisino.

Todo isto reflíctese nunha gran cantidade de homenaxes que moitos simpatizantes da coral lle renden, e converte a El Eco na coral galega con maior proxección e símbolo da música na periferia do estado.

Medalla de ouro 1º premio no certame musical *El Gran Pensamiento* de Madrid.

«Concurso Internacional de músicas y orfeones celebrado en Madrid el 9 de junio de 1887»
«Premio al divino arte y estímulo al trabajo. El Gran Pensamiento».

10-VI-1887.

Placa de metal engalanada con diamantes, entregada polo Círculo de Artesáns da Coruña.

«La reunión de Artesanos al laureado Orfeón El Eco por su brillante campaña en Madrid. X junio MDCCCLXXXVII».

Ca.16-VI-1887.

Medalla de ouro 1º premio no certame musical da Exposición Universal de Barcelona.

«Exposición Universal de Barcelona. 1888».

05-XII-1888.

Gaceta de Galicia. Diario de Santiago. 06-VI-1889, p. 1.

El estandarte que la colonia gallega y los admiradores de Barcelona han regalado al orfeón El Eco es una obra notabilísima y de un verdadero mérito artístico. Dicho estandarte es de terciopelo azul oscuro bordados los escudos de Barcelona y La Coruña primorosamente los que se hallan iluminados por los rayos de una estrella. Debajo hay un grupo caprichosísimo de hojas oscuras adornadas por una cinta que figura que las rodea. El fleco es todo de oro, teniendo como remate una lira de plata.

Estandarte entregado por membros da colonia galega en Barcelona e outras personalidades da cidade.

«Certamen Internacional. Barcelona 1888. Primer premio al Orfeón Coruñés «El Eco».
«Obsequio de la Colonia Gallega y otros admiradores en Barcelona».

Ca.09-XII-1888.

Coroa de prata entregada por membros da colonia galega en Madrid. As follas conteñen gravados os nomes dos donantes [Detalle do elemento].

«Al orfeón El Eco Coruñés. Certamen de Barcelona 5 de Diciembre de 88, los hijos y admiradores de Galicia, domiciliados en Madrid».

17-XII-1888.

DOS ANOS CONVULSOS CARA A MODERNIZACIÓN (1894-1939)

En novembro de 1893 José Castro *Chané* emigra á Habana. Isto afecta de xeito importante a algúns orfeonistas, producindo neles un fondo sentimento de orfandade, inaugurando un período cargado dunha forte inestabilidade, pero sen solución de continuidade.

Durante estes anos pasaron polo Orfeón El Eco diversos directores, algúns orfeonistas coma Ramón Ascart ou José Edreira, tamén importantes músicos da talla de José Baldomir ou Aureliano San José. Porén, ningún logra facerse coas rendas da coral. Non será até 1902 coa chegada de Constante Suárez -medio irmán de Castro *Chané*- cando El Eco comece a florecer de novo. Un ano máis tarde realizarán unha viaxe a Lisboa, promovida pola Sociedade de Socorros Mutuos La Fraternidad Española da cidade lusa, reactivando a actividade internacional.

Como xa indicamos previamente, o Orfeón El Eco foi unha sociedade fundamental no desenvolvemento da música galega. Un feito que apoia esta tese é a súa participación nas primeiras gravacións sonoras realizadas en Galicia. A primeira tivo lugar na Coruña o 20 de decembro de 1893, cun fonógrafo que

Batuta de ébano e ouro entregada pola sociedade La Fraternidad Española de Lisboa. [Detalle do elemento].

«Al laureado Orfeón coruñés El Eco. Ofrecen La Fraternidad y algunos entusiastas compatriotas, como recordación grata de su estancia en Lisboa. Septiembre, 30 de 1903».

30-IX-1903.

procedía directamente dos talleres Edison de Chicago, da cal desafortunadamente non dispoñemos de copias. A segunda gravación foi realizada o 30 de maio de 1904 por iniciativa do fotógrafo coruñés Pedro Ferrer para a Compagnie Française du Gramophone, recollendo as obras: *Pépita* de Adolf Müller e a *Alborada gallega* de Pascual Veiga. Esta recolleita veu acompañada de certa polémica xa que non foi realizada de xeito oficial por El Eco, senón por un grupo reducido de orfeonistas.

La Voz de Galicia. 07-VI-1904, p. 3.

no el orfeón El Eco, como se dijo, sino cinco jóvenes - que apenas puede decirse que forman coro, menos pueden constituir por sí solos la celebradísima masa coral- fueron quienes impresionaron varios números en una audición fonográfica solicitada desde París. No puede decirse, pues, que en esos discos se impresionaron coros cantados por el orfeón El Eco, sino por cinco orfeonistas, que es bien distinto. Lo lamentable es que esto dé pobre idea de lo que esto fue la notable sociedad coruñesa.

Lousa coa gravación da *Alborada gallega* de Pascual Veiga, realizada por el Orfeón El Eco.

30-V-1904.

Consello da Cultura Galega. Arquivo Sonoro de Galicia. Colección de lousas.

En 1905 El Eco realizou unha nova viaxe a Madrid. Nesta ocasión foi con motivo de participar nos actos de conmemoración do III centenario da publicación de *El Quijote* de Miguel de Cervantes, en representación da música e cultura galega e xunto coa Rondalla Airiños d'a Miña Terra de Ferrol.

Uns meses despois de realizar esta viaxe Constante Suárez parte cara á Habana seguindo os pasos de Castro *Chané*. A súa vacante foi ocupada por Manuel Sánchez Yáñez.

En 1906 chegou á Coruña unha numerosa representación dos Coros Clavé: uns trescentos cincuenta orfeonistas procedentes de diversas sociedades realizaron un concerto na praza de touros da cidade. Este feito será o detonante para que, un ano máis tarde, a Liga de Amigos da Coruña organice un festival musical de fraternidade rexionalista. Para isto convidan a José Castro *Chané*, que retornaba á Coruña 14 anos despois. O día 18 de agosto de 1907 na praza de touros tivo lugar este concerto que foi bautizado coma os «Coros Chané», en paralelismo aos coros cataláns. Nel os case 500 coralistas das nove corais participantes interpretaron conxuntamente e, baixo a batuta de *Chané*, a *Alborada gallega* e *La escala*, ambas obras de Pascual Veiga.

Sucederon a Sánchez Yáñez na dirección, primeiro Mauricio Farto en 1908 e despois

Placa de prata entregada polo Centro Gallego de Madrid.

«El Centro Gallego de Madrid. Al orfeón coruñés El Eco. Como recuerdo del III Centenario del Quijote. Madrid 11 de mayo de 1905».

11-V-1905.

José Edreira en 1911. A chegada deste último coincide co inicio dunha profunda crise que se xerou no seo do orfeón e que remata por disolver a sociedade en 1917.

Unha das derradeiras actuacións de El Eco foi nos actos de traslado do féretro de José Castro *Chané*, que falecía na Habana en xaneiro dese mesmo ano 1917. Tras coñecer esta trágica noticia, os orfeonistas iniciaron unha campaña de recadación pecuniaria co fin de erixir un mausoleo para honrar a súa memoria. O monumento inaugurouse finalmente o 12 de outubro de 1924, no panteón de San Amaro da Coruña onde descansan os restos mortais do músico.

Fotografía do Orfeón El Eco con José Castro *Chané* e o director Manuel Sánchez Yáñez no centro de pe. Donación de Miguel Molina. Esta fotografía foi publicada na revista barcelonesa *La Actualidad*.

Ca.1907/1908.

Tras un lustro sen actividade, en 1923 prodúcese a reorganización de El Eco. Durante esta época chegou á dirección Eugenio Barrero Muñoz, con quen estrearon a ópera *El monte de las ánimas* de Eduardo Rodríguez-Losada, en 1927. Para esta interpretación precisaron dunha sección de voces femininas e voces brancas, co cal iniciase o camiño cara á conversión en coro mixto, proceso que concluíu dous anos máis tarde -xa ás ordes de Modesto Rebollo-, cando pasou a denominarse Coral Polifónica El Eco.

En 1934 foron convidados a participar na Exposición Colonial de Porto, na semana de promoción de Galicia. Nesta viaxe cantaron no Teatro Sá da Bandeira e no Palacio de Cristal de dita exposición; á vez que tamén se fraguou unha estreita convivencia e vínculo co Orfeón de Porto. Ambas sociedades cantaron conxuntamente e intercambiáronse agasallos.

A partires de 1930 e, practicamente ao longo da Guerra Civil española (1936-1939), prodúcese un refloremento da coral a través do teatro lírico, en primeira instancia con Rebollo na dirección e posteriormente con Manuel Fernández Amor. A coral adicouse a realizar diversas representacións e xiras interpretando zarzuelas producidas pola propia coral, que os levaron a viaxar por gran parte da xeografía galega e alén das súas fronteiras.

Fotografía de la representación de *Katinska* de Pablo Sorozábal con escenografía de Camilo Díaz Valiño.
Fotografía Blanco.

1934.

O ESPLENDOR LÍRICO (1940-1975)

Inmediatamente ao rematar a Guerra Civil a Coral Polifónica El Eco foi nomeada Órgano Oficial do Concello da Coruña, o cal supuxo un importante factor na estabilidade económica da agrupación. Outro importante recoñecemento dispensado á coral durante esta época aconteceu en 1957, no seu 75 aniversario. O Concello da Coruña outorgoulle a medalla de prata da cidade e tamén outras sociedades coma Follas Novas, ou incluso dende ultramar o Club España de Nova York, entregáronlle sendas gravatas.

En 1944 realizaron a produción íntegra de tres obras do seu exdirector Mauricio Farto Parra: *La alborada*, *Unha palillada en Camariñas* e *A espadela*, acompañados dunha orquestra. Con elas realizaron unha xira que os levou a actuar en León, Valladolid e concluíu no Teatro da Zarzuela de Madrid.

Ao longo destes anos foi constante a colaboración entre a coral e algunhas agrupacións instrumentais como a Orquestra Sociedade Filarmónica ou a Banda Sinfónica Municipal, nos anos nos que estiveron á fronte de El Eco Luis de Bernardi, Jesús González de Velasco e Rodrigo de Santiago. Con este último realizaron a gravación de dous EP a mediados da década de 1960: *Adiós Galicia* e *Amanecer en Galicia*, ambos para a compañía Phillips.

Gravata entregada polo Concello da Coruña que concede o título de Órgano Oficial. [Detalle do elemento].

«La corporación municipal de La Coruña concede a la Sociedad Coral Polifónica El Eco el título de Órgano Oficial del Excmo. Ayuntamiento. 6 junio 1940».

06-VI-1940.

La Voz de Galicia. 03-VI-1927, p. 4.

La medalla de la ciudad, cuyo boceto fue aprobado ayer, lleva en el anverso una figura que simboliza la Tradición; elevando el escudo de La Coruña; sobre esta figura central destaca un águila, completando el conjunto otras figuras que simbolizan la nueva generación, al Trabajo y a la Fama. En el reverso aparece el escudo de La Coruña sobre campo de azur. Rodean la medalla un ramo de laurel y roble, del que pende una llave con el escudo de Galicia, con cuatro dientes, que representan las cuatro provincias de la región. Unen el ramo a la medalla dos veneras y la timbrada por una corona real, debiendo llevarse colgada cayendo sobre el pecho, pendiente de un cordón rojo.

Medalla de prata da cidade realizada por Rafael Barros. [Detalle do elemento].

1957.

Portadas dos EP gravados pola Coral Polifónica El Eco para a compañía Phillips e dirixidos por Rodrigo de Santiago.

Adiós Galicia

1966

Amanecer en Galicia

Sen data.

Estes anos que veñen xa practicamente dende finais da década de 1940 El Eco incrementa de xeito notable a súa presenza nas representacións operísticas da cidade. Ademais, en 1953 crease a asociación Amigos da Ópera da Coruña, a cal, conta coa colaboración desta coral xa dende a súa primeira tempada. Ademais, en 1958 organízase os Amigos da Ópera de Vigo e, para facer viables as producións, coruñeses e vigueses comparten gastos: escenografía, *atrezo*, orquestra e coro. Polo tanto El Eco faise cargo das representacións na cidade olívica de xeito case constante até 1974. Pola contra, a colaboración coa entidade coruñesa foi practicamente ininterrompida até a actualidade.

Tamén entre 1959 e 1962 participan nas tempadas da Ópera de Oviedo. Precisamente nesta cidade foi sonada e lembrada a participación de El Eco na representación da ópera *Nabucco* de Verdi en 1960, sendo eloxiada cunha forte ovación por parte do público asistente e obrigándoos a repetir o sempiterno *Va pensiero*.

Elenco da Coral Polifónica El Eco na súa primeira participación na tempada de Ópera de Oviedo. No centro cos brazos cruzados atópase o director Rodrigo de Santiago.

19-IX-1959.

Placa de prata entregada polos Amigos Ópera da Coruña.

«Los Amigos de la Ópera de La Coruña a la Coral Polifónica El Eco en el octogésimo aniversario de su fundación. La Coruña, agosto de 1962».

VIII-1962.

Cruceiro de prata entregado pola sociedade Amigos da Ópera de Vigo.

«Amigos de la Ópera de Vigo a la Coral Polifónica El Eco de La Coruña en su XI Festival. Vigo, agosto 1958».

VIII-1958.

OS RETOS DUN NOVO MILENIO (1976-2022)

En 1976 foi nomeado director de El Eco Rogelio Groba, que viña a cubrir a vacante deixada por Santiago Pérez Bernal. Groba dirixía tamén a Banda Sinfónica Municipal, polo tanto, faise evidente que a estreita colaboración que viñan mantendo ambas agrupacións se prolongue no tempo. Se a isto lle engadimos a continuidade nas tempadas operísticas, todo isto supón unha forte especialización no repertorio sinfónico-operístico; ademais, con Groba hai un retorno cara o repertorio galego.

En 1977 a coral realiza a gravación de dous LP titulados *Canciones gallegas* e a cantata *Nova Galicia*, ambos editados por Columbia; así como tamén participaron no certame de Masas Corais de Galicia retransmitido por Televisión Española.

Trala marcha de Groba chegou á dirección Fernando Vázquez Arias. A este director atopámolo en dúas ocasións á fronte de El Eco, a primeira foi a partir de 1982 e a segunda en 2007. Durante esta primeira época de Arias, e co seu sucesor no cargo Gumersindo Lago, as representacións operísticas da cidade ocupaban case toda a actividade da coral, pouco a pouco irán diversificándose cara a participación en diversos encontros corais

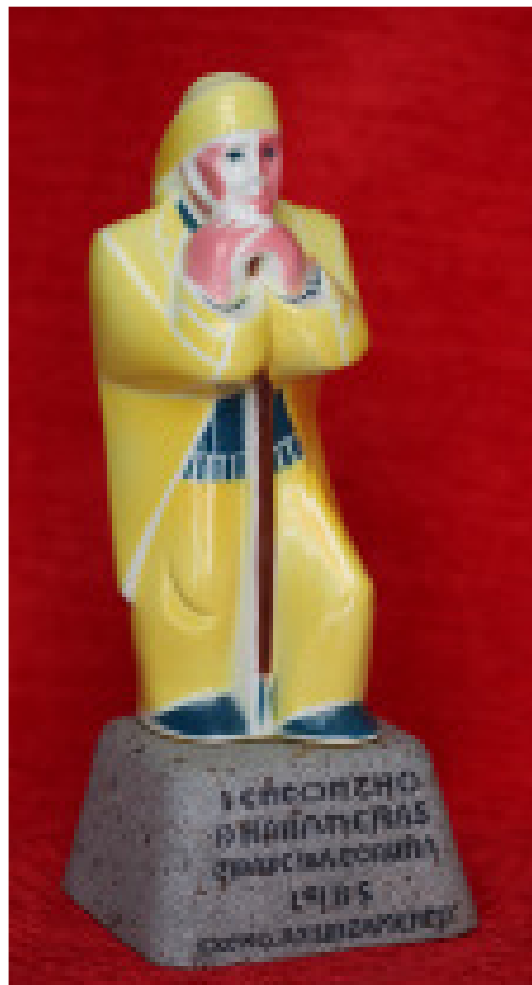

Figura en conmemoración do I Encontro de Habaneiras Cidade da Coruña.
1985.

galegos: o Encontro de Habaneiras Cidade da Coruña, Encontro de Música Relixiosa da Coruña, Xuntanza de Corais de Mera, Encontro de Corais Gaiteira, Mostra de Habaneiras de Carballo, Mes da Música Coral de Ferrol, Festival de Habaneiras e Festival da Canción Mariñeira de Ortigueira, son só algúns exemplos. Nesta época tamén realizan unha nova viaxe a Porto, promovida pola Casa de España daquela cidade.

Será a partir da década de 1990, coincidindo coa incorporación de Alejo Sanchís Mompó como director da coral cando comecen a presentarse a diversos certames nacionais e internacionais coma ao Festival Internacional de Faro (Portugal), Festival Intercéltico de Lorient (Francia), Certamen Internacional de Habaneras de Torrevieja (Alacante), Certamen de la Canción Marinera de San Vicente de la Barquera (Cantabria), Certamen Coral Internacional Villa de Avilés (Asturias) e o Concurso Nacional de Corales Antonio José (Burgos).

3º premio no Certamen de la Canción Marinera de San Vicente de la Barquera.

«XXXI Certamen de la Canción Marinera. 3º premio. Concurso de interpretación coral. 12-07-99. San Vicente de la Barquera».

12-VII-1998.

No ano 2006 a coral conmemoraba o seu 125 aniversario e, moitas institucións próximas quixeron renderlle homenaxe. O Concello da Coruña inaugurou a Rúa Coral El Eco, no mesmo emprazamento da sede da coral; e tamén organizou unha exposición que mostraba tódolos premios, alfaías e agasallos que posuía a coral, mostra que foi levada tamén ao Museo do Pobo Galego en Santiago. Pola súa parte os Amigos da Ópera da Coruña quixeron recoñecer a labor da coral en agradecemento aos longos anos de colaboración entre ambas sociedades cun concerto homenaxe. Así mesmo a ONCE publicou unha fotografía da coral no cupón do día 9 de xuño.

Co retorno de Fernando Vázquez Arias á dirección de El Eco en 2007, a coral comeza a aparecer nos diversos proxectos producidos por este músico. En 2008 realizaron a gravación dun disco con obras do lucense Alejandro Besteiro, acompañados pola Orquestra Sinfónica de Melide; coa mesma orquestra, e nos sucesivos anos participaron nas representacións de Grandes Coros de Ópera (2009), Antoloxía da Zarzuela (2010) e a Gala Americana (2011), que os levou a percorrer diversas cidades ao longo da xeografía galega. Estes eran espectáculos novidosos e dinámicos, onde as proxeccións, as luces e a música formaban parte dun todo escénico.

Cartel da Rúa Coral El Eco inaugurada polo Concello da Coruña no 125 aniversario da agrupación.
2006.

En 2011 entra na dirección Marcel Van Bree, aínda que tan só durante un breve período, polo que, un ano máis tarde foi nomeado director de El Eco Pedro Martínez Tapias «Keko», cargo que ostentará até a actualidade. Este xa desempeñara labores de subdirector durante a etapa de Marcel.

En 2017 realizaron a gravación do disco *O noso Eco*, no cal se produce un reencontro para abrazar a música galega, cunha selección de obras de diferentes épocas. A raíz desta gravación xurde o Encontro Pascual Veiga, organizado pola propia coral.

A Coral Polifónica El Eco continúa a ser un referente na música coral en Galicia, e hoxe pasa por ser unha das corais máis lonxevas da xeografía española. Precisamente, en recoñecemento ao mérito artístico, na actualidade fóronlle concedidos dous importantes honores: en 2018 a Medalla de Ouro Marcial del Adalid pola Real Academia Galega de Belas Artes Nosa Sra. do Rosario e en 2022 a Medalla de Castelao pola Xunta de Galicia, coincidindo co seu 140 aniversario.

Concerto do 140 aniversario da Coral Polifónica El Eco durante as festas de María Pita, acompañados por unha agrupación instrumental de cámara e presentado por Diego Losada.

26-VIII-2022.